

1. Lauseopin peruskäsitteet

Lauseoppi eli **syntaksi** on kielentutkimuksen alue, joka tutkii sitä miten sanat yhdistyvät suuremmiksi kokonaisuuksiksi, erityisesti lauseiksi.

Lauseet ovat yksi syntaktisen rakenteen erikoistyyppi. Lause on syntaktinen rakenne joka sisältää ainakin finiittiverbin eli verbin finiittimuodon. Finiittisyyden kriteerit ovat suomessa – **aikamuoto tai modus** sekä **persoonapäätte**. Lauseessa on oltava vähintään yksi finiittiverbi.

Lausekkeet ovat lausetta pienempiä yksiköitä.

Syntaktiset rakenteet välittävät yleensä merkityksiä, jotka ainakin osaksi koostuvat mukana olevien sanojen merkityksistä. On mahdollista jaotella rakenteita semanttisten tyyppien mukaan. Jos lauseen olennaiseksi osaksi ja ytimeksi katsotaan aikamuodollinen verbi, on luontevaa sanoa että lauseet tarkoittavat tilanteita, joita maailmassa voi erityisinä hetkinä tai ajanjaksoina esiintyä. Tätä lauseen semanttista tyyppiä kutsutaan **propositioksi**: propositio on jotakin mikä voi olla tai olla olematta tietyllä hetkellä totta. Lauseilla tehdään paljon muutakin kuin kuvataan asiantiloja. Lauseen muoto-ominaisuudet korreloivat usein löyhästi sen tehtävän kanssa. Tutut lausetyypit **muodon** ja **tyypillisen tehtävän mukaan**:

- **Kysymyslauseet**
- **Käskylauseet**
- **Huudahduslauseet**
- **Väitellauseet**

Predikatiivinen syntagma koostuu yleensä kahdesta päätekijästä: **subjektista** ja **predikaatista**. Grammaattisena subjektina on aina nomini tai verbien nominaalimuoto. – Predikaattina esiintyy joko verbi tai nomini.

Kongruenssi on predikatiivisyntagman yhdysside.

Peruslausetyypit

Hakulinen–Karlsson: Nykysuomen lauseoppi

<p>A. Intransitiivilause: NP + V (+X) <i>Veljeni nukkuu.</i> <i>Lapset ovat puistossa.</i> <i>Setäni asuu maalla.</i></p>	<p><i>Az öcsém alszik.</i> <i>A gyerekek a parkban vannak.</i> <i>A nagybátyám vidéken lakik.</i></p>
<p>B. Transitiivilause: NP + V + NP (+NP) <i>Äitini piirtää karttoja.</i> <i>Isä rakensi saunan kalliolle.</i></p>	<p><i>Édesanyám térképeket rajzol.</i> <i>Édesapám szaunát épített a sziklára.</i></p>
<p>C.1. Ekvatiivilause: NP + Kop + NP <i>Mielikirjailijani on Hilja Haahti.</i></p>	<p><i>A kedvenc íróm Hilja Haahti.</i></p>
<p>C.2. Luonnehtiva: NP + Kop + NP ~ AP <i>Sisareni on nero ~ nerokas.</i> <i>Matti Paavilainen on lääninkirjailijana.</i></p>	<p><i>A húgom zseni ~ zseniális.</i> <i>Matti Paavilainen a megyei író.</i></p>
<p>D. Tilalause: (LOK) + V (+N ~ A) <i>(Nyt ~ täällä) sataa.</i> <i>(Täällä ~ Hämeessä) on kylmä ~ kaunista.</i> <i>(Nyt) on yö ~ myöhä ~ torstai.</i></p>	<p><i>(Most ~ itt) esik.</i> <i>(Itt ~ Hämében) hideg van. Szép 0.</i> <i>(Most) éjszaka ~ késő ~ csütörtök van.</i></p>
<p>E. Eksistentiaalilause: (LOK) + V + NP <i>Kuussa on pieniä lapsia.</i></p>	<p><i>A holdon kisgyerekek vannak.</i></p>
<p>F. Omistusrakenne: POSS + Kop + NP <i>Koiralla on luu.</i> <i>Parkissa on neljä mastoa.</i></p>	<p><i>A kutyának csontja van.</i> <i>A vitorlás hajón(ak) négy árboc(a) van.</i></p>
<p>– marginaalisia:</p>	
<p>G.1. Inklusiolause: NP + Kop + NPpart. <i>Tämä kylä on Hämettä.</i> <i>Tämä on sitä uutta poronjuustoa.</i> <i>Onko Chomsky transformaattiteoreetikkoja?</i></p>	<p><i>Ez a falu Häme része ~ Häméhez tartozik.</i> <i>Ez az az új rénsajt.</i> <i>Chomszky teoretikus ~ a teoretikusok közé tartozik?</i></p>
<p>G.2. Tulorakenne: NP + tulla + NP ~ AP <i>Pojasta tulee mies.</i> <i>Kakusta tuli likilaskuinen.</i></p>	<p><i>A fiú(ból) férfi lesz.</i> <i>A torta lapos lett.</i></p>
<p>G.3. puhki-rakenne: NP+Kop ~ mennä+AdvP <i>Astia on rikki.</i> <i>Pallo meni puhki.</i></p>	<p><i>Az edény el van törve ~ eltört.</i> <i>A labda kipukkant.</i></p>
<p>H. Kokijalause: NP+AdvP+V+(NP~AdvP) <i>Minua onnisti.</i> <i>Asialle kävi ikävästi.</i> <i>Lapsen ~ lapsella on jano ~ nälkä ~ kylmä.</i></p>	<p><i>Szerencsém volt.</i> <i>A dolog rosszra fordult.</i> <i>A gyerek szomjas ~ éhes ~ fázik.</i></p>
<p>I. Kvanttorilause: NP + V + KVANT <i>Alkoholitapauksia on kolme.</i> <i>Jäseniä järjestöön kuuluu kymmenkunta.</i> <i>Kivitatteja löydettiin eniten.</i></p>	<p><i>Eset három volt. Három eset történt.</i> <i>A szervezetnek kb. tíz tagja volt.</i> <i>Tinóru gombából szedtek legtöbbet.</i></p>